Priešmokyklinio, pradinio,
pagrindinio ir vidurinio ugdymo
bendrųjų programų
33 priedas

EKONOMIKOS IR VERSLUMO BENDROJI PROGRAMA

I SKYRIUS
BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Ekonomikos ir verslumo bendroji programa (toliau – Programa) apibrėžia ekonomikos ir verslumo dalyko paskirtį, ugdymo tikslą ir uždavinius, dalyku ugdomas kompetencijas, pasiekimų sritis, dalyko mokymo(si) turinį, mokinių pasiekimų vertinimą ir pasiekimų lygių požymius.

2. Ekonomikos ir verslumo dalykas ugdo mokinių nuostatas taikyti įgytas ekonomines žinias įvairiose veiklos srityse ir kasdieniame gyvenime, taip realizuojant save kaip visapusišką, inovatyviai ir antreprenerišKai mąstančią asmenybę. Programa padeda ugdyti mokinių gebėjimą struktūruoti žinias ir jas taikyti, būti pilietiškiems ir atsakingiems už asmeninį elgesį bei priimti vertybinėmis nuostatomis grindžiamus ekonominius sprendimus. Įgytos žinios ir antrepreneriškas požiūris gali pasitarnauti kaip postūmis kuriant nuosavą verslą.

3. Ekonomikos ir verslumo dalyko paskirtis – suteikti žinias apie pagrindinius ekonomikos dėsnius ir principus, skatinti mokinių domėjimąsi Lietuvoje ir pasaulyje vykstančiais ekonominiais procesais, ugdyti ekonominį ir finansinį raštingumą ir verslumo gebėjimus, antreprenerišką požiūrį, formuotis modernios ekonomikos samprata paremtą požiūrį į nuolat kintančias ekonomines sąlygas.

3.1. Pradiniame ugdyme ekonomikos ir verslumo dalykas integruotas į visuomeninio ugdymo programą ir apima ekonominių procesų, vykstančių artimiausioje aplinkoje, pažinimą, verslumo ir finansinio raštingumo ugdymą.

3.2. 5–9 ir I gimnazijos klasėse ekonomikos, finansinio raštingumo ir verslumo žinios integruojamos į kitų dalykų turinį – formuojamos ekonomikos nuostatos, ugdomi gebėjimai ir suteikiama ekonominių žinių per kitų dalykų pamokas.

3.3. Savarankiškas ir privalomas ekonomikos ir verslumo kursas pradedamas mokyti pagrindiniame ugdyme – 10 ir II gimnazijos klasėje. Mokiniai gilina ekonomines bei finansines žinias, susipažįsta su ekonominiais ir verslo modeliais, ugdosi asmeninių finansų valdymo gebėjimus, praktiniuose užsiėmimuose ugdosi antreprenerystės gebėjimus, mokosi teorines žinias taikyti sprendžiant praktines užduotis ir analizuojant situacijas.

3.4. III – IV gimnazijos klasėse ekonomika ir verslumas yra pasirenkamas dalykas iš visuomeninio ugdymo bloko. Mokiniai gilina suvokimą apie ekonominius procesus, vykstančius ne tik nacionaliniu, bet ir globaliu mastu, skatinami vertinti ekonominę situaciją, domėtis įvairiais finansiniais įrankiais, kuriuos gali panaudoti asmeninių finansų valdymui, ekonomikos ir verslumo žinias praktiškai taiko valdydami mokomąją mokinių bendrovę (MMB), tikslingai mokosi planuoti savo karjerą ir atsakingai veikti.

4. Programoje išskirtos penkios pasiekimų sritys: Orientavimasis rinkoje, Asmeninių finansų tvarkymas, Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis, Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas, Globalinių ekonominių procesų supratimas. Šios pasiekimų sritys yra bendros visoms klasėms. Kiekvienam koncentrui numatyti konkretūs kiekvienos srities pasiekimai, suformuluoti atsižvelgiant į vaiko raidos ypatumus ir įgytą patirtį. Programoje aprašyti mokinių pasiekimai suprantami kaip žinių ir supratimo, gebėjimų ir nuostatų visuma. Kiekvienos pasiekimų srities pasiekimų raida atskleidžiama 10 (II gimnazijos) ir III–IV gimnazijos klasėse. Mokymo(si) turinys nusako kontekstus, kuriuose ugdomi mokinių pasiekimai ir mokymo(si) kontekstų pasirinkimo galimybes laipsniškai įgyti žinių ir supratimo, ugdytis gebėjimus ir vertybines nuostatas. Pateikiami keturi pasiekimų lygiai: slenkstinis (1),

patenkinamas (2), pagrindinis (3) ir aukštesnysis (4). Kiekvienas pasiekimo lygio požymis nurodo mokinio rodomus rezultatus. Aprašomos svarbiausios į(si)vertinimui reikšmingos įgytos žinios ir supratimas, išugdyti gebėjimai ir vertybinės nuostatos.

II SKYRIUS
TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

5. Ekonomikos ir verslumo dalyko tikslas – formuoti mokinių ekonominį mąstymą (suvokimą), supratimą apie ekonominių procesų priežastinius – pasekminius ryšius, ugdyti inovatyviai mąstančią asmenybę, gebančią savarankiškai, aktyviai ir kūrybiškai veikti, įgytas žinias struktūruoti ir jas taikyti, priimti vertybinėmis nuostatomis grindžiamus ekonominius sprendimus, būti pilietiškam ir atsakingam už asmeninį elgesį nuolat kintančioje aplinkoje. Kiekvienoje ugdymo pakopoje įgytos žinios ir supratimas, išugdyti gebėjimai ir nuostatos yra ekonomikos ir verslumo mokymo(si) pagrindas vyresnėse klasėse.

6. Pagrindinio ugdymo uždaviniai. Siekdami tikslo mokiniai:

6.1. taiko įgytas ekonomines žinias kasdieniame gyvenime;

6.2. aktyviai veikdami ugdosi bendravimo, bendradarbiavimo, derybų, lyderystės ir antreprenerystės gebėjimus;

6.3. racionaliai planuoja ir naudoja ribotus išteklius.

7. Vidurinio ugdymo uždaviniai. Siekdami tikslo mokiniai:

7.1. taiko įgytas ekonomines žinias kasdieniame gyvenime, giliau suvokia ekonominius procesus, kritiškai vertina ekonominę šalies bei pasaulio situaciją, verslo kūrimo principus, vystymosi tendencijas ir perspektyvas;

7.2. aktyviai veikdami ugdosi antreprenerystės, bendravimo, bendradarbiavimo, derybų, lyderystės ir kitus verslumo gebėjimui, planuoja savo idėjų įgyvendinimą, realizuoja jas kurdami ir valdydami savo mokomąją mokinių bendrovę (MMB), analizuoja veiklos rezultatus bei prisiima atsakomybę;

7.3. racionaliai planuoja ir naudoja ribotus išteklius, išmano apie finansines galimybes bei finansinę riziką, palygina finansines paslaugas ir jas rinkdamiesi pagrindžia savo sprendimus.

III SKYRIUS
KOMPETENCIJŲ UGDYMAS

8. Įgyvendinant Programą ugdomos šios kompetencijos: pažinimo, komunikavimo, kūrybiškumo, pilietiškumo, kultūrinė, skaitmeninė, socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos. Jos pateiktos pagal kompetencijos ugdymo intensyvumą.

9. Pažinimo kompetencija. Mokiniai susipažįsta su ekonomikos mokslo pamatine problema: kaip tenkinti visuomenės poreikius ribotų išteklių sąlygomis. Suvokia darbo, mainų, žmogaus proto ir kūrybingumo įtaką, sprendžiant išteklių ribotumo klausimus. Vykdo informacijos ir duomenų paiešką, ją analizuoja, apibendrina ir pateikia rezultatus. Mokinys suvokia supančią ekonominę aplinką ir geba priimti ekonomiškai pagrįstus asmeninius sprendimus, vertinti jų pasekmes trumpalaikėje ir ilgalaikėje perspektyvoje. Mokosi rinktis atsakingai esant ribotiems ištekliams, vertinti pasirinkimų pasekmes ir prisiimti atsakomybę už pasirinkimus. Susipažįsta su naujausiais asmeninių finansų valdymo įrankiais, mokosi jais naudotis kasdieniame gyvenime. Ieško projektinių idėjų. Ieško idėjoms įgyvendinti reikalingos informacijos, ją kaupia, taiko ir pateikia. Nagrinėja valstybės vaidmenį ekonomikoje, aptaria ekonomines sistemas, analizuoja pagrindinius makroekonominius rodiklius, biudžeto pajamas iš išlaidas. Lygina valstybes ekonominiu požiūriu, analizuoja statistinius duomenis ir pateikia išvadas.

10. Komunikavimo kompetencija. Kreipia dėmesį į kalbos ir rašto kultūrą, taisyklingai vartoja ekonomikos, finansų ir verslo terminus bei sąvokas. Dirba komandose, pasirinkdami funkcijas ir mokosi pristatyti komandinio darbo rezultatus auditorijai, parenkant įvairias verbalines ir neverbalines priemones ir technologijas. Analizuoja situacijas, identifikuoja problemas, atlieka ir

pristato kūrybines užduotis, tyrimus, projektus. Veiklų rezultatus pristato pradedant idėjos generavimu, rinkos analize, baigiant prekės ar paslaugos dizainu. Komunikuoja apie Lietuvos dalyvavimo tarptautinėse organizacijose ir susivienijimuose pasekmes. Teikia grįžtamąjį ryšį mokytojui.

11. Kūrybiškumo kompetencija. Kūrybingai siekia išsiaiškinti ir suvokti inovacijų reikšmę visuomenės raidai ir ekonomikai. Puoselėja kūrybos tradicijas ir siekia jų tęstinumo artimoje aplinkoje. Kūrybingai, racionaliai ir nuosekliai planuoja savo veiklas, jas kritiškai į(si)vertina ir tobulina. Mokosi kūrybiškai panaudoti įgytas žinias ir gebėjimus. Planuoja, modeliuoja, kuria ir vertina produktus. Pristatydamas savo idėjas ir rezultatus naudoja vaizdo, garso, šokio, teatro elementus. Analizuoja, kaip menai naudojami rinkodaroje ir kokį poveikį tai daro vartotojui. Mokosi kūrybiškai paaiškinti makroekonominių rodiklių kitimo priežastis. Vertina globalizacijos padarinius nacionalinei ekonomikai, politikai ir kultūrai ir kuria sprendimo būdus.

12. Pilietiškumo kompetencija. Diskutuoja apie mainų etiką, etišką gamintojų ir vartotojų elgseną, verslo atsakomybę bendruomenei ir darbuotojams, etišką ir teisingą bendravimą su kitais žmonėmis. Ekonomikos procesus ir santykius supranta kaip vieną iš taikaus gyvenimo visuomenėje pagrindų. Mokosi racionaliai vartoti, priimti apgalvotus sprendimus, atsakingai skolintis, įvertinus galimą riziką, taupyti, planuoti savo išlaidas ir pajamas. Domisi inovacijų poveikiu socialinei ir ekonominei aplinkai. Diskutuoja apie socialinių inovacijų praktinę ir ekonominę vertę. Mokosi būti atsakingais ir aktyviais piliečiais, suprasti, kad valstybės biudžetas priklauso nuo šalies ekonominio išsivystymo lygio ir visuomenės sąmoningumo sąžiningai mokėti mokesčius. Diskutuoja apie šešėlinės ekonomikos egzistavimo priežastis ir poveikį valstybės biudžetui. Supranta, kad darbas, kūryba, atsakomybė ir bendradarbiavimas yra kelias į asmeninį ir visuomenės klestėjimą. Vertina, kaip žmonių priimami vartojimo sprendimai daro įtaką gamtos ir viso pasaulio ateičiai.

13. Kultūrinė kompetencija. Diskutuoja gerbdami kitų nuomonę ir argumentuotai pateikia savo nuomonę. Pamatinius ekonomikos procesus analizuoja kaip svarbią istorinių įvykių ir kultūros dalį. Sklandžiai ir taisyklingai vartoja terminus kalbėdami apie savo finansinę ateitį ir sudarydami sutartis susijusias su asmeniniais finansais. Diskutuoja apie kultūrinės aplinkos poveikį verslo idėjoms ir verslo poveikį kultūrai. Nusako valstybės vaidmenį ekonomikoje skirtingais istoriniais laikotarpiais. Diskutuoja, kodėl, vykstant globalizacijos procesams, svarbu puoselėti nacionalines kultūrines vertybes.

14. Skaitmeninė kompetencija. Veiklos planuojamos ir organizuojamos taip, kad mokiniai, atlikdami įvairias užduotis, galėtų sumaniai, kūrybiškai ir tikslingai naudotis skaitmeninėmis technologijomis informacijos paieškai, duomenų apdorojimui ir pateikimui, pranešimų rengimui, bendravimui ir bendradarbiavimui, modeliuoti (pavyzdžiui, JA TITAN) priimdami asmeninius finansinius sprendimus. Skatinamas atsakingas ir saugus naudojimasis skaitmeniniais įrenginiais, įrankiais, technologijomis, duomenų bazėmis ir etiškas bendravimas skaitmeninėje erdvėje.

15. Socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos kompetencija. Suvokia pamatinius ekonomikos principus kaip žmonių veiklos ir bendradarbiavimo rezultatą. Mokosi geriau pažinti save, pasitikėti savo jėgomis, atsakingai, kūrybiškai ir pozityviai mąstyti, aktyviai veikti individualiai ir kartu, būti atsakingi už asmeninį elgesį juos supančioje aplinkoje. Ugdosi sveiką požiūrį į santykį su pinigais. Nustato savo asmenines su verslumu susijusias savybes ir kurdami mokomąsias mokinių bendroves (MMB) pasidalina pareigas komandose. Identifikuoja socialines problemas, ieško sprendimo būdų ir vertina sprendimų efektyvumą. Diskutuoja apie valstybės mokesčių ir išmokų įtaką asmens ir įmonių veiklai. Analizuoja gyventojų migracijos socialines ir ekonomines priežastis bei pasekmes. Siekia sąmoningai, savarankiškai ir atsakingai priimti veiklos sprendimus.

IV SKYRIUS
PASIEKIMŲ SRITYS IR PASIEKIMAI

16. Programoje pasiekimų sritys žymimos raide (pavyzdžiui A, B), raide ir skaičiumi (pavyzdžiui, A1, A2) žymimas tos pasiekimų srities pasiekimas.

17. Orientavimasis rinkoje (A). Veiklos sritis apima nuostatas, gebėjimus, vertybes ir žinias,

padedančias mokiniui suvokti pagrindinius veikimo ir bendradarbiavimo rinkos ekonomikoje principus. Šios pasiekimų srities mokinių pasiekimai:

17.1. geba logiškai samprotauti apie rinkos dalyvių elgseną ir pinigų vaidmenį ekonomikoje (A1);

17.2. analizuoja veiksnius, turinčius įtakos rinkos kainų pokyčiams (A2);

17.3. atpažįsta rinkos konkurencines struktūras realiame gyvenime. Geba paaiškinti konkurencijos įtaką rinkai (A3).

18. Asmeninių finansų tvarkymas (B). Veiklos sritis skirta asmeninių pajamų ir išlaidų tvarkymo pagrindams suformuoti ir pagrindiniams taupymo ir investavimo principams suvokti, suprasti žmogaus psichologinių savybių įtaką finansinei elgsenai. Šios pasiekimų srities mokinių pasiekimai:

18.1. geba analizuoti gyventojų pajamų šaltinius ir nustatyti pajamų ir išlaidų struktūrą (B1);

18.2. sudaro tam tikro laikotarpio asmeninį (ar šeimos) biudžetą, įvertindamas psichologinių savybių įtaką finansinei elgsenai (B2);

18.3. paaiškina palūkanų vaidmenį namų ūkių taupymo ir skolinimosi sprendimams. Geba apskaičiuoti skolinimosi palūkanas (B3).

19. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis (C). Veiklos srityje analizuojami įmonės kūrimo, verslo organizavimo principai, verslo įmonių svarba žmogaus ir visuomenės gyvenime; ugdomi gebėjimai matyti galimybes (nišas) rinkoje, kūrybiškai mąstyti, spręsti problemas, organizuoti išteklius taip, kad būtų patenkinti visuomenės poreikiai ir uždirbtas pelnas. Šios pasiekimų srities mokinių pasiekimai:

19.1. aptaria valstybės ir verslo interesų dermę. Palygina skirtingas verslo organizavimo formas (C1);

19.2. apibrėžia verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje, generuoja ir įgyvendina verslo idėją kurdamas mokomąją mokinių bendrovę (MMB) darnios (tvarios) plėtros kontekste (C2);

19.3. palygina alternatyvių produktų gamybos ir realizavimo kaštus (C3).

20. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas (D). Veiklos srityje mokinys supažindinamas su valstybės dalyvavimo ekonomikoje tikslais, kryptimis, funkcijomis ir ekonominės politikos priemonėmis. Ugdomi mokinio gebėjimai analizuoti makroekonominius rodiklius ir susieti juos su šalies ekonomine raida. Šios pasiekimų srities mokinių pasiekimai:

20.1. paaiškina valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų struktūrą (D1);

20.2. analizuoja, pasinaudodamas teikiama statistine informacija, pagrindinius makroekonominius rodiklius (D2);

20.3. apibūdina, kaip valstybė per mokesčius ir išlaidas gali reguliuoti ekonomiką ir galimas ekonominės politikos pasekmes (D3).

21. Globalinių ekonominių procesų supratimas (E). Veiklos sritis skirta tam, kad mokinys suvoktų ekonomikos procesus tarptautiniu mastu, vertintų ekonominės globalizacijos (tarptautinės prekybos, tiesioginių užsienio investicijų, darbo jėgos migracijos, tarptautinės technologijų sklaidos) teigiamus ir neigiamus padarinius ir ugdytųsi patriotinius jausmus Lietuvai, vertintų jos vietą Europos ir pasaulio ūkio sistemoje. Šios pasiekimų srities mokinių pasiekimai:

21.1. paaiškina atviros ekonomikos dedamąsias, ekonominės šalių tarpusavio priklausomybės teikiamą naudą ir keliamus pavojus (E1);

21.2. nusako globalizacijos procesų privalumus ir keliamus pavojus nacionalinei ekonomikai (E2);

21.3. aptaria Lietuvos dalyvavimą tarptautinėse organizacijose ir jo teikiamas galimybes jaunimui ir verslui (E3).

22. Mokinių pasiekimų raida aprašoma pagal pasiekimų sritis, pateikiant mokinių pagrindinio lygio pasiekimus kas dveji metai. Lentelėje raide (pavyzdžiui, A) žymima pasiekimų sritis, raide ir pirmu skaičiumi (pavyzdžiui, A1) žymimas tos pasiekimų srities pasiekimas, o antru skaičiumi (3) – pagrindinis pasiekimų lygis.

Pasiekimas	10 ir II gimnazijos klasė	III–IV gimnazijos klasės
1. Orientavimasis rinkoje (A)		
Geba logiškai samprotauti apie rinkos dalyvių elgseną ir pinigų vaidmenį ekonomikoje (A1).	Analizuoja rinkos dalyvių elgseną ir pinigų vaidmenį ekonomikoje (A1.3).	Vertina atskirų rinkos dalyvių (gamintojų, namų ūkių, bankų, profesinių sąjungų) elgseną. Analizuoja pinigų paklausą ir pasiūlą bei jų įtaką kainų lygiui (A1.3).
Analizuoja veiksnius, turinčius įtakos rinkos kainų pokyčiams (A2).	Paaiškina kainos kitimo mechanizmą ir analizuoja veiksnius, turinčius įtakos rinkos kainų pokyčiams. Paaiškina, kodėl kuriant naujus produktus svarbu nustatyti problemą rinkoje, produktų poreikį ir galimą kainą (A2.3).	Vertina prekių, paslaugų ir išteklių kainų pokyčius. Identifikuoja kainų pokyčių priežastis ir paaiškina jų poveikį ekonomikai (gamintojų, vartotojų požiūriu). Diskutuoja apie tvarios gamybos ir tvaraus vartojimo svarbą visuomenei (A2.3).
Atpažįsta rinkos konkurencines struktūras realiame gyvenime. Geba paaiškinti konkurencijos įtaką rinkai (A3).	Palygina skirtingas rinkos konkurencines struktūras (A3.3).	Atpažįsta realiame gyvenime skirtingos konkurencijos rinkas ir analizuoja jų priežastis. Vertina skirtingos konkurencijos rinkų poveikį gamintojams ir vartotojams (A3.3).
2. Asmeninių finansų tvarkymas (B)		
Geba analizuoti gyventojų pajamų šaltinius ir nustatyti pajamų ir išlaidų struktūrą (B1).	Naudodamasis statistine informacija analizuoja gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą, mokosi naudotis šiuolaikiniais asmeninių finansų valdymo įrankiais (B1.3).	Vertina Lietuvos gyventojų (namų ūkių) pajamų ir išlaidų struktūrą (minimaliai dešimties metų), išryškina jos kitimo tendencijas ir pateikia argumentuotas įžvalgas (B1.3).
Sudaro tam tikro laikotarpio asmeninį (ar šeimos) biudžetą, įvertindami psichologinių savybių įtaką finansinei elgsenai (B2).	Sudaro tam tikro laikotarpio (savaitės, mėnesio ir pan.) asmens (ar šeimos) biudžetą. Apibūdina galimus finansinių sprendimų padarinius ilguoju ir trumpuoju laikotarpiu (B2.3).	Analizuoja dabartines ir planuoja savo ateities pajamas, turto pokyčius, savo būsimą pensiją. Palygina skirtingų finansinių institucijų namų ūkiams siūlomus taupymo ir investavimo produktus. Apibūdina būdus ir kelius, kaip siekti finansinės nepriklausomybės (B2.3).
Paaiškina palūkanų vaidmenį namų ūkių taupymo ir skolinimosi sprendimams. Geba apskaičiuoti skolinimosi palūkanas (B3).	Paaiškina palūkanų vaidmenį namų ūkių taupymo ir skolinimosi sprendimams. Palygina įvairių formų kapitalo kaupimo instrumentus ir paaiškina labiausiai jo poreikius atitinkantį variantą (B3.3).	Analizuoja infliacijos įtaką taupymo ir skolinimosi sprendimams. Palygina gyvybės draudimo, savanoriško pensijų kaupimo alternatyvas (B3.3).
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymas (C)		

Pasiekimas	10 ir II gimnazijos klasė	III–IV gimnazijos klasės
Aptaria valstybės ir verslo interesų dermę. Palygina skirtingas verslo organizavimo formas (C1).	Palygina skirtingas verslo organizavimo formas, išskirdamas jų privalumus ir trūkumus (C1.3).	Paaiškina valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą. Analizuoja vadovo indėlį į verslą. Apibūdina planavimo, veiklos organizavimo ir kontrolės svarbą vadovaujant įmonei. Išsirenka geriausią verslo organizavimo alternatyvą (C1.3).
Apibrėžia verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje, generuoja ir įgyvendina verslo idėją kurdamas mokomąją mokinių bendrovę (MMB) darnios (tvarios) plėtros kontekste (C2).	Diskutuoja apie verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje, generuoja ir įgyvendina verslo idėją kurdamas mokomąją mokinių bendrovę darnios (tvarios) plėtros kontekste (C2.3.).	Vertina vartotojų ir visuomenės interesus bei socialinę verslo atsakomybę. Apibūdina lobizmo privalumus ir trūkumus, atpažįsta korupcijos apraiškas. Praktiškai išbando verslo įmonės (MMB) įkūrimą, valdymą ir likvidavimą (C2.3).
Palygina alternatyvių produktų gamybos ir realizavimo kaštus (C3).	Palygina alternatyvių produktų gamybos ir realizavimo kaštus (C3.3).	Įvertina savo kuriamos įmonės ar produkto kaštus ir gautinas pajamas (C3.3).
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas (D)		
Paaiškina valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų struktūrą (D1).	Paaiškina valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų struktūrą ir nusako šešėlinės ekonomikos priežastis ir poveikį valstybės biudžetui (D1.3).	Analizuoja ir vertina šalies valdžios sprendimus dėl biudžeto pajamų ir išlaidų. Skiria valstybės biudžeto deficitą nuo valstybės skolos. Paaiškina biudžeto deficito mažinimo būdus bei didėjančio deficito grėsmę šalies ekonomikos stabilumui (D1.3).
Analizuoja, pasinaudodamas teikiama statistine informacija, pagrindinius makroekonominius rodiklius (D2).	Analizuoja, pasinaudodamas teikiama statistine informacija, pagrindinius makroekonominius rodiklius ir vertina, kiek jie atspindi realią situaciją šalyje (D2.3).	Analizuoja 3–4 pasirinktų šalių makroekonominius rodiklius, juos lygina ir generuoja išvadas. Analizuoja skirtingų laikotarpių infliacijos lygį ir paaiškina infliacijos priežastis. Vertina šešėlinės ekonomikos įtaką šalies ekonomikai (D2.3).
Apibūdina, kaip valstybė per mokesčius ir išlaidas gali reguliuoti ekonomiką ir galimas ekonominės politikos pasekmes (D3).	Apibūdina, kaip valstybė per mokesčius ir išlaidas gali reguliuoti ekonomiką (D3.3).	Paaiškina, kaip fiskalinė politika gali sušvelninti ekonominius svyravimus ir kokios galimos skatinančios fiskalinės politikos pasekmės. Nusako monetarinės politikos esmę ir valstybės skolos valdymą (D3.3).
5. Globalinių ekonominių procesų supratimas (E)		

Pasiekimas	10 ir II gimnazijos klasė	III–IV gimnazijos klasės
Paaiškina atviros ekonomikos dedamąsias, ekonominės šalių tarpusavio priklausomybės teikiamą naudą ir keliamus pavojus (E1).	Paaiškina atviros ekonomikos dedamąsias. Paaiškina laisvosios prekybos teikiamą naudą ir galimus pavojus nacionalinei ekonomikai (E1.3).	Analizuoja tarptautinės prekybos poveikį (teikiamą naudą ir galimus pavojus) nacionalinei ekonomikai. Paaiškina, kaip didėjant tarptautinei tarpusavio priklausomybei, vienos šalies ekonomikos sąlygos ir politiniai sprendimai veikia kitų šalių ekonomikos sąlygas ir politiką. Analizuoja mokėjimų balansą ir valiutos kurso svyravimų pasekmes (E1.3).
Nusako globalizacijos procesų privalumus ir keliamus pavojus nacionalinei ekonomikai (E2).	Nusako globalizacijos procesų privalumus ir keliamus pavojus nacionalinei ekonomikai (E2.3).	Analizuoja užsienio investicijas, tarptautinių įmonių vertės kūrimo grandinę ir darbo jėgos migraciją. Diskutuoja apie tarptautinių įmonių plėtros poveikį atskirų šalių rinkoms. Nusako ekonominės globalizacijos teigiamas ir neigiamas pasekmes mažos šalies ekonomikai (E2.3).
Aptaria Lietuvos dalyvavimą tarptautinėse organizacijose ir jo teikiamas galimybes jaunimui ir verslui (E3).	Paaiškina, kokias galimybes ES teikia jaunimui ir verslui. Priima ilgalaikių finansinių pasekmių turinčius sprendimus dėl planuojamo įgyti išsilavinimo ar profesijos (E3.3).	Paaiškina skirtingų tarptautinių institucijų veiklą, Lietuvos dalyvavimo jose naudą ir įsipareigojimus. Diskutuoja apie klimato kaitos problemas ir jų sprendimo būdus (E3.3).

V SKYRIUS
MOKYMO(SI) TURINYS

23. Mokymo(si) turinys. 10 ir II gimnazijos klasė.

23.1. Orientavimasis rinkoje.

23.1.1. Ekonomikos samprata. Ekonominiai pasirinkimai. Makroekonomika ir mikroekonomika. Ekonomika suprantama kaip mokslas, nagrinėjantis ribotų išteklių naudojimą neribotiems norams tenkinti. Lyginamos ribinės sąnaudos ir ribinė nauda, vertinami verslo ir (arba) asmeniniai pasirinkimai, aiškinama ribinė nauda ir ribinės sąnaudos remiantis paprastais veiklos pavyzdžiais. Identifikuojamos mikro- ir makroekonomikos problemos.

23.1.2. Alternatyvieji kaštai ir pasirinkimai. Išteklių stygius nusakomas kaip pagrindinė ekonomikos problema ir aiškinama, kodėl ir valstybė, ir verslai, ir piliečiai, priimdami racionalius sprendimus, renkasi, o rinkdamiesi įvertina alternatyviąsias sąnaudas.

23.1.3. Rinkos modelis. Supažindinama su ekonominėmis sistemomis, jos palyginamos, išskiriami sistemų privalumai ir trūkumai. Paaiškinamos rinkos ribotumo problemos.

23.1.4. Pasiūla, paklausa, rinkos kaina. Paaiškinami paklausos ir pasiūlos dėsniai, kainos formavimosi mechanizmas. Analizuojami paklausos ir pasiūlos veiksniai bei vertinamas, veiksnių poveikis rinkos kainų pokyčiams. Apskaičiuojamos vartotojų išlaidos.

23.1.5. Rinkos konkurencinė struktūra. Analizuojama konkurencijos nauda visuomenei, pagal konkurencijos laipsnį ir kitus požymius išskiriami rinkos tipai.

23.2. Asmeninių finansų tvarkymas.

23.2.1. Pajamų šaltiniai, asmeninės pajamos, asmeninis biudžetas. Apibūdinamos pagrindinės pajamų rūšys, mokomasi sudaryti asmeninį arba šeimos biudžetą. Pasiaiškinama, kaip struktūriniai ekonomikos pokyčiai, darbo paklausa ir pasiūla, technologijų kaita, valstybės politika ir kt. daro įtaką piliečių disponuojamoms pajamoms.

23.2.2. Finansų planavimas. Veiksniai, darantys įtaką turto kaupimo, taupymo ir investavimo sprendimams. Aptariama planavimo svarba žmogaus gyvenime. Skaičiuojami mokesčiai, kuriuos moka privatūs asmenys. Aptariama finansinių galimybių priklausomybė nuo darbo užmokesčio, mokesčių, infliacijos.

23.2.3. Finansinių įstaigų teikiamos paslaugos. Palūkanų norma. Supažindinama su bankų ir kitų finansinių institucijų veikla. Įvairios taupymo ir investavimo priemonės vertinamos pagal likvidumą, riziką ir grąžą. Investavimo priemonės lyginamos pagal investavimo tikslus.

23.2.4. Savo finansinio tikslo pagrindimas skaičiavimais. Mokoma nusistatyti asmeninius finansinius tikslus. Sudaromas tikėtinas ateities biudžetas, įvertinant pastovias išlaidas ir pajamas, palyginami draudimo, kredito, lizingo ir pan. privalumai ir trūkumai. Sklandžiai ir taisyklingai vartojami terminai kalbant apie finansinę ateitį ir sudarant sutartis, susijusias su asmeniniais finansais.

23.2.5. Sudaromas tam tikro laikotarpio asmens (ar šeimos) biudžetas.

23.3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis.

23.3.1. Verslas. Verslumas ir verslas, verslininkas ir vadovas, verslininkas novatorius, lyderystė. Aptariamas verslo vaidmuo visuomenėje. Aptariama, kokių savybių turi turėti verslininkas.

23.3.2. Verslo organizavimo formos. Supažindinama su verslo organizavimo formomis, jos lyginamos pagal privalumus ir trūkumus. Supažindinama su ne pelno siekiančių organizacijų veikla. Atskiriami socialinis, socialiai atsakingas, tvarus (darnus) verslas. Pateikiama verslo praktikos pavyzdžių.

23.3.3. Verslo finansavimas. Supažindinama su verslo finansavimo formomis ir galimybėmis. Vertinama rizika.

23.3.4. Konteksto analizė ir problemos identifikavimas. Remiantis dizainu grįsto mąstymo (angl. „Design thinking“) metodika mokiniai, dirbdami grupėmis, generuoja verslo idėjas, atsižvelgdami į tai, kokią problemą jos gali išspręsti. Per praktinę veiklą (kuriant mokomąsias mokinių bendroves (MMB)) ugdomi verslumo gebėjimai.

24.3.5. Problemos analizė – sprendimo pateikimas. Rinkos tyrimas. Supažindinama su rinkos tyrimo metodais ir atliekamas rinkos tyrimas.

23.3.6. Idėjos analizė – verslo planas. Dirbant komandoje, vystomas verslo planas, pasinaudojant verslo modelio drobe (angl. business model canvas).

23.3.7. Idėjos įgyvendinimas – įmonės tiekimo grandinė. Mokoma vystyti prekę (paslaugą). Nagrinėjami našumo veiksniai ir jų daromas poveikis gamybai.

23.3.8. Idėjos įgyvendinimas – įmonės struktūra. Vertinama žmogiškųjų išteklių kokybės įtaką darbo našumui. Analizuojama ir vertinama bendradarbiavimo ir komandinio darbo galia verslui.

23.3.9. Idėjos įgyvendinimas – įmonės finansai. Analizuojamas finansavimas parduodant akcijas; mokoma valdyti įmonės finansus pildant buhalterinio balanso žurnalą.

23.3.10. Idėjos įgyvendinimas – marketingas. Reklamuojamas, viešinamas, parduodamas produktas (paslauga).

23.3.11. Idėjos įgyvendinimas – prototipas. Sukuriamas savos verslo idėjos prototipas.

23.3.12. Idėjos įgyvendinimas – pristatymas. Pristatoma verslo idėja bendruomenei ir (ar) eXpo renginiuose.

23.3.13. Kolegų idėjų vertinimas. Vertinamos kolegų idėjos, mokoma etiškai konkuruoti rinkoje: atsakingai replikuoti ir argumentuotai reflektuoti.

23.4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas.

23.4.1. Valstybės vaidmuo ekonominėje apytakoje. Aptariamos valstybės funkcijos ekonomikoje. Diskutuojama, kokiais atvejais valstybė skatina konkurenciją, kokiais – netgi ją sumažina. Vertinami atskiri valstybės sprendimai dėl konkurencijos rinkose.

23.4.2. Viešosios gėrybės. Analizuojamas viešasis ekonomikos sektorius. Mokoma atskirti viešąsias prekes ir paslaugas nuo privačių prekių ir paslaugų. Pateikiama pavyzdžių.

23.4.3. Pagrindiniai makroekonominiai rodikliai. Apibūdinami pagrindiniai rodikliai, nusakantys šalies ekonomikos būklę. Vertinamas šalies gyvenimo lygis pagal BVP, tenkantį vienam gyventojui, nedarbo lygį ir infliaciją (defliaciją).

23.4.4. Valstybės biudžetas. Mokesčiai į biudžetą. Nagrinėjamas valstybės biudžetas, paaiškinami valstybės pajamų šaltiniai ir pagrindinės valstybės išlaidos, biudžetinio finansavimo prioritetai.

23.4.5. Šešėlinė ekonomika. Paaiškinama šešėlinė ekonomika, jos poveikis valstybės biudžetui. Aptariamos šešėlinės ekonomikos priežastys ir pasekmės Lietuvos verslui ir visuomenei.

23.4.6. Valstybės ekonominė politika. Aptariamas, fiskalinės politikos priemonių veiksmingumas sprendžiant ekonomikos problemas. Aptariama kuo skiriasi valstybės biudžeto deficitas nuo valstybės skolos. Aptariami (analizuojami) biudžeto deficito mažinimo būdai bei didėjančio deficito grėsmė šalies ekonominiam stabilumui. Analizuojamas centrinio banko vaidmuo.

23.5. Globalinių ekonominių procesų supratimas.

23.5.1. Atviros ekonomikos modelis. Paaiškinama sąvoka „atvira ekonomika“, nusakoma, kodėl ekonomikos atvirumas turi reikšmingos įtakos Lietuvos ekonomikos augimui (dėl poveikio eksportui, tiesioginėms užsienio investicijoms ir inovacijoms).

23.5.2. Globalizacija. Globalizacijos procesai, jų privalumai ir keliamas pavojus nacionalinei ekonomikai. Vertinami teigiami ir neigiami globalizacijos padariniai šalių ekonomikai, politikai ir kultūrai. Aptariami globalizacijos privalumai ir trūkumai.

23.5.3. Tarptautinės prekybos nauda. Mainai. Šalių specializacija. Išvardijamos tarptautinės prekybos ribojimo priemonės ir priežastys. Analizuojama mainų tarp valstybių nauda vartotojams, vertinami tarpusavio priklausomybės, atsirandančios dėl specializacijos, aspektai. Nusakomi tarptautinę prekybą skatinantys veiksniai: skirtingi išteklių kiekiai ir skirtingos kainos įvairiose šalyse.

23.5.4. Valiutos. Aptariamas valiutų kursų poveikis tarptautinei prekybai, atliekami nesudėtingi valiutų kursų perskaičiavimo veiksmai.

23.5.5. Europa ir Lietuva pasaulyje. Analizuojamos teigiamos ir neigiamos valstybės dalyvavimo tarptautinėse ekonominėse organizacijose pusės. Aptariamos ekonominės tarptautinės organizacijos, kurioms priklauso Lietuva.

23.5.6. Europos susivienijimas. Analizuojamos ES teikiamos galimybės jaunimui ir verslui. Aptariamos paskatos ir jų poveikis asmeninei karjerai.

24. Mokymo(si) turinys. III gimnazijos klasė.

24.1. Orientavimasis rinkoje.

24.1.1. Ekonomikos mokslo raida ir ryšiai su kitais mokslais. Esminiai ekonomikos klausimai. Mikro- ir makroekonomikos problemos ir ekonominių subjektų pasirinkimai. Neoklasikinės ekonomikos ir elgsenos ekonomikos pagrindiniai principai. Diskutuojama, kodėl visi privalo išmanyti ekonomikos pagrindus, apibūdinama ekonomikos svarba visuomenės gyvenime, nusakomi pagrindiniai ekonominės minties raidos etapai.

24.1.2. Ištekliai. Išteklių ribotumas, pasirinkimo alternatyvos ir alternatyvieji kaštai, gamybos galimybių kreivė, ribinė analizė (ribinės sąnaudos ir ribinė nauda). Ekonominė apytaka (prekių, išteklių ir pinigų judėjimas tarp ekonomikos dalyvių). Vartotojo, gamintojo perviršis. Nagrinėjamos pagrindinės išteklių grupės (gamtiniai ištekliai, darbo jėga, kapitalas, verslumas). Analizuojamas išteklių paskirstymo efektyvumas (su mažiausiomis sąnaudomis gauti didžiausią naudą) taikant gamybos galimybių kreivę.

24.1.3. Ekonomikos sistemos (tradicinė (papročių), komandinė, rinkos, mišrioji). Apibūdinami ekonominių sistemų tipai, nusakomi jų skiriamieji bruožai, jų išteklių stygiaus problemos sprendimai. Diskutuojama apie valstybės vaidmenį rinkos ekonomikoje.

24.1.4. Rinka. Prekių (paslaugų) rinka, išteklių rinka, finansų rinka. Rinkos mechanizmas: pasiūla, paklausa, jų sąveika, rinkos kaina ir jos pokyčiai. Mokesčių, subsidijų poveikis paklausos, pasiūlos, rinkos kainai, kiekiui; kainų reguliavimas ir jo pasekmės rinkai. Paklausos ir pasiūlos elastingumas kainų atžvilgiu, kiti paklausos elastingumo atvejai (elastingumas pajamų atžvilgiu, kryžminis elastingumas). Nusakomas pasiūlos ir paklausos sąveikos vaidmuo nustatant kainas, kaip paklausos ir pasiūlos pokyčiai veikia kainas, kokie yra pagrindiniai paklausos ir pasiūlos elastingumą lemiantys veiksniai. Skaičiuojami paklausos ir pasiūlos elastingumo kainų atžvilgiu koeficientai. Paaiškinami esminiai rinkos mechanizmo privalumai ir trūkumai.

24.1.5. Išteklių rinka (darbo rinka, kapitalo rinka, žemės rinka). Darbo paklausa ir pasiūla. Profesinių sąjungų veikla ir įtaka darbo rinkai. Aptariamos darbo rinkos tendencijos, diskutuojama apie ateities profesijas.

24.1.6. Konkurencijos struktūra. Rinkos konkurencijos struktūra: tobula konkurencija, monopolija, oligopolija, monopolinė konkurencija, monopsonija, oligopsonija. Konkurencijos nauda ir netobulos konkurencijos keliami pavojai. Analizuojamos rinkos konkurencijos struktūrų charakteristikos, išryškinami jų skirtumai. Nusakoma kokią naudą iš konkurencijos patiria vartotojas. Antimonopolinė politika (konkurencijos politika Lietuvoje). Įmonių susijungimai. Draudžiami susitarimai (karteliai).

24.1.7. Pinigai. Pinigų funkcijos ir vaidmuo ekonomikoje. Pinigų raida. Aukso standartas. Barteriniai mainai, dalijimosi ekonomika. Bankai, bankų sistema ir bankų vaidmuo ekonomikoje, pinigų pasiūla ir paklausa, pusiausvyra pinigų rinkoje. Pinigų bazė (P0) ir pinigų pasiūlos elementai: P1, P2, P3 pinigai. Nagrinėjama pinigų atsiradimo istorija ir pinigų funkcijos. Analizuojami pinigų pasiūlos elementai, diskutuojama apie bankų vaidmenį ekonomikoje.

24.2. Asmeninių finansų tvarkymas.

24.2.1. Namų biudžetas. Analizuojama Lietuvos namų ūkių pajamų ir išlaidų struktūra. Mokoma sudaryti ir koreguoti biudžetą pagal įvairius scenarijus.

24.2.2. Vartojimas, taupymas, skolinimas(is) ir investavimas. Vartotojų teisės ir apsauga. Aptariami įvairūs patikimi informacijos šaltiniai, kurie gali padėti planuoti ir pasiekti finansinį tikslą.

24.2.3. Finansų institucijos. Finansų institucijų teikiamos paslaugos, kreditai. Lizingas. Greitieji kreditai. Mokoma nagrinėti sutartis, susijusias su asmeniniais finansais, ir analizuoti pagrindinius įvairių sutarčių elementus. Lyginamos skirtingų bankų ir kitų finansinių įstaigų indėlių ir paskolų palūkanų normos. Mokoma argumentuotai priimti geriausią sprendimą iš kelių alternatyvių variantų.

25.2.4. Darbo užmokesčio apskaita. Bruto ir neto darbo užmokestis. Darbdavio ir darbuotojo mokesčiai. Analizuojama, kokiais pagrindiniais principais pagrįstas darbo užmokesčio skaičiavimas, kokie veiksniai lemia darbo užmokesčio dydį, rinkos poveikį darbo užmokesčiui.

24.2.5. Taupymas ir investavimas. Taupymo ir investavimo priemonės, galimybės ir kriterijai. Vertybinių popierių rinkos priežiūra. Vertybinių popierių birža. AB NASDAQ OMX Vilnius ir jos teikiamos paslaugos. Investiciniai fondai. Banko indėliai. „72“ taisyklė. Investicijos į auksą, nekilnojamąjį turtą ir kt. asmens investicijos. Pinigų vertės kitimas laike. Analizuojami vertybinių popierių pirkėjų ir leidėjų tikslai. Paaiškinamos investicijų grąžos ir rizikos sąsajos bei investicijų portfelio diversifikavimo nauda. Analizuojama infliacijos įtaka vartojimui, taupymui ir investiciniams sprendimams.

24.2.6. Lietuvos pensijų sistema. Draudimo paslaugos gyventojams. Aptariama Lietuvoje egzistuojanti pensijų sistema. Aptariami įvairūs draudimo produktai, draudimo rinkos dalyviai.

24.3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis.

24.3.1. Antreprenerystė. Antreprenerystė ir verslas, verslininkas ir vadovas. Verslininkas novatorius. Asmenybės įtaka verslo sėkmei. Vadovo indėlis į verslą.

24.3.2. Verslo organizavimo formos. Nagrinėjamos verslo organizavimo formos: siekiančios pelno (IĮ, Ūkinė bendrija, MB, UAB, AB), pelno nesiekiančios organizacijos (VšĮ, Profesinių sąjungų ir kt.). Individuali veikla (pagal pažymą ir pagal verslo liudijimą). Mokomoji mokinių bendrovė (MMB). Licencinis verslas. Elektroninis verslas. Socialinis verslas. Socialiai atsakingas verslas. Analizuojami verslo organizavimo formų privalumai ir trūkumai. Diskutuojama, kokius klausimus reikia spręsti kuriant ir likviduojant įmonę. Nagrinėjamos įmonių bankroto priežastys ir pasekmės. Praktiškai įgyvendinama verslo idėja kuriant MMB.

24.3.3. Įmonių klasifikacija pagal dydį. Analizuojami įmonių klasifikavimo (pagal dydį) kriterijai. Naudojant statistinius duomenis analizuojamos smulkaus ir vidutinio verslo tendencijos Lietuvoje.

24.3.4. Įmonės valdymo struktūra. Įmonės valdymas nagrinėjamas organizaciniu požiūriu (personalas, struktūra, valdymo technika) ir procesiniu požiūriu (planavimas, organizavimas, vadovavimas, kontrolė). Įmonės žmogiškųjų išteklių planavimas. Kvalifikacijos kėlimas. Darbuotojų motyvavimas. Vidinė komunikacija organizacijoje. Praktiškai įgyvendinamas žmogiškųjų išteklių planavimas, valdymo struktūros formavimas, darbuotojų motyvavimas ir vidinė komunikacija savo kuriamoje MMB.

24.3.5. Verslo etika. Organizacijos kultūra. Autorių teisių apsauga (produktų, marketingo sprendimų ir pan.), plagijavimas. Efektyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimai, darbo komandoje, konfliktų valdymo gebėjimų ugdymas(is). Analizuojama, nuo ko priklauso valdymo ir darbo kultūra, kas yra verslo etika, koks etikos ir teisės ryšys. Atsakomybės prisiėmimas kuriamoje MMB. Diskutuojama apie socialinę atsakomybę, etikos kodeksą ir vertybių svarbą organizacijoje.

24.3.6. Inovacijos. Socialinės ir technologinės inovacijos ir jų praktinė reikšmė. Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) vaidmuo verslui, visuomenei ir darniai (tvariai) plėtrai. Įmonės startuoliai. Analizuojami konkretūs pavyzdžiai, vertinama aukštos pridėtinės vertės pramonės šakų (įmonių) reikšmė Lietuvos ir pasaulio ekonomikai, įtaka aplinkai ir žmonėms.

24.3.7. Inovacijų politika. ES ir Lietuvos inovacijų politika: tikslai, iniciatyvos ir finansavimas. Sumani specializacija. ES inovacijų švieslentė. Supažindinama su ES įgyvendinamomis iniciatyvomis bei inovacijų politikos įgyvendinimu Lietuvoje.

24.3.8. Skaitmeninimas. Verslo skaitmeninimas ir iššūkiai Pramonė 4.0 ir Pramonė 5.0 kontekste. Dirbtinis intelektas. Analizuojamos skaitmeninvimo teikiamos galimybės, privalumai ir trūkumai. Svarstomos inovatyvių verslo idėjų įgyvendinimo ir startuolių kūrimo galimybės mokykloje, kuriami inovatyvūs produktų gamybos sprendimai mokomojoje mokinių bendrovėje. Diskutuojama apie skaitmeninės industrijos revoliucijos įtaką ir perspektyvas Lietuvoje ir pasaulyje.

24.3.9. Verslo planavimo būtinybė. Verslo planas. Verslo modeliai (B2B, B2C, B2G ir kt.). Verslo modelio drobė (angl. business model canvas). Parengiamas verslo planas pasirinktai verslo idėjai (gaminiui, paslaugai).

24.3.10. Rinkodara. Rinkodaros strategija (rinkos segmentavimas, pozicionavimas). Rinkodaros elementai, taktika (4P, 7P) ir aplinka. Konkurencija. Rinkos tyrimai. Prekės gyvavimo ciklas. Rinkos kainos ir konkurentų nustatymas. Verslo vidinės ir išorinės aplinkos analizė ir SSGG (angl. SWOT) matricos sudarymas. Analizuojama rinkodaros svarba, tikslai, tipai, koncepcijos,

kainos vaidmuo rinkodaroje. Diskutuojama apie naudojamus reklamos metodus. Atliekamas pasirinktos prekės (produkto) rinkos tyrimas ir parengiamas rinkodaros planas.

24.3.11. Verslo finansavimo šaltiniai. Investavimo į verslą galimybės ir rizikos įvertinimas. Kredito principai (tikslingumas, terminuotumas, grąžintinumas, draudimas), palūkanos. Pirminis viešas akcijų siūlymas.

24.3.12. Įmonės kaštai. Trumpojo ir ilgojo laikotarpio kaštai. Produkto savikaina. Įmonės veiklos rezultatai (pajamos, sąnaudos, pelnas (nuostolis)). Analizuojamas atsiperkamumas (lūžio taškas, nenuostolingumas), skaičiavimais ir grafiškai nustatomas lūžio taškas. Taiko ekonominį požiūrį į kaštų ir pelno sampratą. Atsižvelgiant į laiko veiksnį, analizuojamos gamybos kaštų rūšys ir jų kitimo tendencijos.

24.3.13. Verslo strategijos ir tikslai. Analizuojama verslo strategija ir tikslai (pelno maksimizavimas, pajamų maksimizavimas, socialinė atsakomybė, rinkos didinimas ir kt.).

24.3.14. Apskaita verslo įmonėje (balansas, pelno arba nuostolio ataskaita, pinigų srautų ataskaita). Pelno paskirstymas. Įmonės turtas (ilgalaikis, trumpalaikis). Analizuojama kaip sudaromas balansas, pelno arba nuostolio ataskaita, pinigų srautų ataskaita. Atliekama verslo ataskaitų analizė. Mokoma tvarkyti MMB finansinę apskaitą.

24.3.15. Verslo mokesčiai (pelno, pridėtinės vertės, žemės, nekilnojamo turto, akcizo, individualios veiklos ir kiti verslo mokami mokesčiai). Verslą reglamentuojantys įstatymai (darbo kodeksas, socialinės apsaugos įstatymai, aplinkos apsaugos įstatymai, konkurencijos įstatymas). Analizuojama vyriausybės mokesčių politikos bei kitų verslą reglamentuojančių teisės aktų įtaka verslo sprendimams.

24.3.16. ES struktūrinė parama. ES struktūrinė parama Lietuvos ekonominei ir socialinei plėtrai. Reikalavimai ES paramai gauti.

25. Mokymo(si) turinys. IV gimnazijos klasė.

25.1. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas.

25.1.1. Rinkos ribotumas. Išorės efektai, pirminio pajamų paskirstymo netobulumas. Valstybės dalyvavimo ekonomikoje kryptys, funkcijos. Tiesioginis ir netiesioginis valdžios dalyvavimas rinkoje.

25.1.2. Valstybės biudžetas, pajamos ir išlaidos. Lietuvos mokesčių sistema. Tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai. Mokesčių sistema (proporciniai, progresiniai, regresiniai mokesčiai). ES biudžetas ir jo paskirstymas. Lietuvos įmokos į ES biudžetą ir gaunamos išmokos. Diskutuojama apie sąžiningo mokesčių mokėjimo naudą mokesčių mokėtojams. Analizuojamas Lietuvos indėlis į ES biudžetą ir iš jo gaunamos išmokos. Analizuojami senėjančios visuomenės iššūkiai biudžeto balansui užtikrinti.

25.1.3. Nacionaliniai pajamų rodikliai. Pagrindiniai nacionalinių pajamų rodikliai: bendrasis nacionalinis produktas, bendras vidaus produktas (nominalusis, realusis), grynasis vidaus produktas, žaliasis BVP (angl. green GDP), BVP vienam gyventojui, nacionalinės pajamos, asmeninės pajamos ir disponuojamos pajamos. Bendrojo vidaus produkto skaičiavimo metodai (gamybos, pajamų, išlaidų). Negamybiniai sandoriai. Transferiniai mokėjimai. Pagal pateiktus sąlyginius duomenis apskaičiuojami pagrindiniai nacionalinių sąskaitų rodikliai. Analizuojami skirtingų šalių nacionalinių sąskaitų statistiniai duomenys.

25.1.4. Ekonomikos (verslo) ciklai, jų priežastys ir pasekmės. Palūkanų normos vaidmuo ekonominio gyvybingumo svyravimams. Analizuojama kas sukelia ekonominius svyravimus, ekonominio ciklo fazes. Ekonomikos augimas ir visuomenės gerovė. Nagrinėjama, kodėl visuomenės gerovei atspindėti nepakanka ekonominių rodiklių, aptariami kiti visuomenės gerovės rodikliai (indeksai) (ŽSRI, Laimės indeksas, Įtraukiančio vystymosi indeksas ir kt.).

25.1.5. Gyventojai ir ekonomika. Ekonomiškai aktyvūs (darbo jėga) ir ekonomiškai neaktyvūs gyventojai. Nedarbas, jo rūšys, priežastys ir pasekmės (socialinės, ekonominės). Natūralus nedarbo lygis. Nedarbo kaštai: A. Okuno dėsnis. Užimtumo ir nedarbo rodikliai. Nelegalus darbas ir jo sprendimo priemonės. Jaunimo nedarbas. Lygios galimybės moterims ir vyrams darbo rinkoje. Analizuojama, kas sudaro darbo jėgą, kokios yra fizinio ir protinio darbo savybės. Diskutuojama,

kokiomis priemonėmis galima mažinti nedarbą. Apskaičiuojamas užimtumo ir nedarbo lygis. Analizuojami skirtingų šalių užimtumo ir nedarbo rodiklių duomenys.

25.1.6. Infliacija. Analizuojamos infliacijos priežastys ir formos. Infliacijos rodikliai. Infliacijos ekonominės ir socialinės pasekmės. Defliacija. Stagfliacija. Phillipso kreivė. Infliacijos dinamika Lietuvoje. Analizuojami skirtingų šalių infliacijos rodiklių duomenys ir pinigų perkamosios galios pokyčiai. Diskutuojama apie infliacijos ir nedarbo ryšį.

25.1.7. Visuminė paklausa ir visuminė pasiūla (keinsistinis ir monetaristinis požiūris). Visuminės pasiūlos kreivės trumpuoju ir ilguoju laikotarpiu. Pusiausvyros nacionalinis produktas ir jo pokyčiai. Analizuojamos visuminės pasiūlos ir visuminės paklausos diagramos, pateikiamos analizės įžvalgos.

25.1.8. Valstybės ekonominė politika (fiskalinė ir monetarinė). Centrinio banko funkcijos ir pinigų pasiūlos reguliavimas. Valstybės biudžeto deficitas, valstybės skola (vidaus ir užsienio). Analizuojama valstybės ekonominė politika sprendžiant šiuolaikinius globalius ekonominius sukrėtimus (krizes).

25.1.9. Šešėlinė ekonomika: priežastys ir pasekmės. Valstybės sprendimai šešėlinei ekonomikai mažinti.

25.1.10. Pajamų nelygybė. Gyventojų pajamų nelygybės problema, susidarymo priežastys ir sprendimo būdai. Lorenzo kreivė, Gini indeksas. Pajamų perskirstymas. Skurdas (absoliutusis ir santykinis). Skurdo mažinimo strategijos. Analizuojama „Skurdo rato“ diagrama, diskutuojama apie skurdo mažinimo būdus.

25.1.11. Žalioji ekonomika, žiedinė ekonomika, darni (tvari) plėtra. Valstybės politika įgyvendinant Europos žaliąjį kursą. Analizuojama ir vertinama darnaus verslo vystymo reikšmė lokaliu ir globaliu lygiu. Naudojantis Lietuvos ir pasaulio pavyzdžiais, nusakoma darnaus išteklių naudojimo būtinybė. Analizuojama vartojimo mažinimo, atliekų perdirbimo ir pakartotinio panaudojimo svarba.

25.2. Globalinių ekonominių procesų supratimas.

25.2.1. Atvira ekonomika. Ekonominės globalizacijos dedamosios. Diskutuojama apie globalizacijos apraiškas ekonomikoje ir politikoje. Analizuojami globalizacijos privalumai ir trūkumai, globalizaciją skatinantys ir ribojantys veiksniai.

25.2.2. Tarptautinė prekyba Tarptautinės prekybos nauda ir patiriami nuostoliai. Tarptautinės prekybos apribojimai, jų priežastys ir poveikis. Tarptautinės prekybos organizacijos ir prekybos susitarimai. Laisvosios prekybos zonos. Diskutuojama, kodėl tarptautinė prekyba ribojama.

25.2.3. Šalių specializacija. Santykinis ir absoliutus pranašumas. Diskutuojama apie specializacijos ir mainų poveikį ekonomikos efektyvumui.

25.2.4. Šalies užsienio prekybos balansas ir mokėjimų balansas. Veiksniai, veikiantys valiutos kursą rinkoje ir jų poveikis importui (eksportui). Analizuojami skirtingų šalių užsienio prekybos balansai. Nusakoma, kas yra valiutos kursas ir nuo ko priklauso valiutos kurso svyravimai. Analizuojama, kaip šalies užsienio prekybos balansas yra susijęs su valiutos kurso pokyčiais.

25.2.5. Tarptautinės įmonės. Tarptautinių įmonių plėtros poveikis atskirų šalių rinkoms. Tiesioginės užsienio investicijos. Pasirinktinai vertinama tarptautinė bendrovė ir jos produkcijos gamybos (tiekimo) grandinė.

25.2.6. Migracija, darbo jėgos mobilumas. Laisvas asmenų judėjimas visoje ES. Migracijos iššūkiai ir galimybės. Analizuojamos gyventojų migracijos priežastys ir pasekmės valstybių socialiniam ir ekonominiam gyvenimui. Analizuojami migracijos procesai Lietuvoje ir demografinės problemos.

25.2.7. Tarptautinės ekonominės institucijos. Tarptautinių ekonominių institucijų veikla: Tarptautinis valiutos fondas, Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas, Europos centrinis bankas, Pasaulio bankas, Pasaulio prekybos organizacija (PPO), Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO), Europos Komisija, Europos ekonominė erdvė (EEE).

25.2.8. Ekonominės integracijos samprata. Lietuvos ekonominė integracija į ES bendrąją rinką (ekonomikos ir pinigų sąjunga, bendra ekonominė rinka, Lietuvos ir ES ekonominiai ryšiai ir

prekybos sąlygos, užsienio investicijų skatinimas). Stabilumo ir augimo paktas. Analizuojamos ES politikos priemonės ir jų reikšmė Lietuvos ekonomikai, Baltijos jūros regionui.

25.2.9. Socialinės garantijos. Socialinės garantijos ES: Europos sveikatos draudimo kortelė, darbo jėgos judėjimas ir garantijos. Studentų judumas ir abipusis diplomų pripažinimas.

25.2.10. Ekonomikos augimo ir ekonominės plėtros prieštaravimai. Kliūtys ekonomikos augimui ir ekonominei plėtrai. Stiprios ekonomikos šalių ekonominio augimo poveikis silpnos ekonomikos šalims. Aptariamos pagalbos rūšys silpnos ekonomikos šalims.

25.2.11. Globalinės krizės. Tarptautinė klimato kaitos politika. Globalios klimato kaitos poveikis ekonomikai. Analizuojami galimi globalinių krizių sukeliami scenarijai. Diskutuojama, kaip, plėtojant ekonomiką, išsaugoti aplinką bei gamtinius išteklius.

VI SKYRIUS
MOKINIŲ PASIEKIMŲ VERTINIMAS

26. Mokinių pasiekimų vertinimas yra integrali ugdymo proceso dalis, skatinanti mokytis ir tobulinti ugdymo procesą. Pagal Programoje pateiktus apibendrintus kokybinius mokinių pasiekimų raidos ir pasiekimų lygių aprašus mokinių mokymo(si) pasiekimai ir pažanga vertinama sistemingai. Vertinamos ne tik dalykinės žinios, bet ir kompetencijos. Kiekvienoje pamokoje taikomas formuojamasis vertinimas, kuris skirtas kelti mokinių mokymo(si) motyvaciją, fiksuoti asmeninę pažangą, stiprinti mokinių savigarbą ir savivertę, kurti klasėje pasitikėjimo atmosferą, ugdyti bendradarbiavimo kultūrą. Diagnostinis vertinimas teikia informaciją, reikalingą planuojant ir koreguojant mokymą: išsiaiškinami mokinio pasiekimai ir tam tikru mokymo(si) metu padaryta pažanga, numatomos tolesnio mokymo(si) galimybės, pagalba sunkumams įveikti.

26.1. Ekonomikos ir verslumo vertinimo metodai: tiriamieji darbai, kūrybiniai, projektiniai, praktiniai darbai, darbai atliekami poromis ir (ar) grupėmis, individualūs atsiskaitymai, savarankiški darbai, testai, kontroliniai darbai, kitos mokinio veiklos (dalyvavimas konkurse, renginyje, konferencijoje, olimpiadoje, akcijose ir kt.). Grįžtamojo ryšio informacijoje akcentuojamos ne klaidos ar nesėkmės, o tai, kokią pažangą padarė mokiniai.

26.2. Planuojant vertinimą būtina atsižvelgti į tai, kad mokinių pasiekimų lygis yra skirtingas, todėl būtina pateikti įvairaus sunkumo užduočių.

27. Aprašant mokinių pasiekimus išskiriami keturi pasiekimų lygiai: slenkstinis, patenkinamas, pagrindinis, aukštesnysis. Pasiekimų lygių sąsaja su pažymiais: slenkstinis lygis (1) – 4, patenkinamas lygis (2) – 5−6, pagrindinis lygis (3) – 7−8, aukštesnysis lygis (4) – 9−10. Lygių aprašai padeda mokiniui į(si)vertinti mokymo(si) pasiekimus ir daromą pažangą, siekti aukštesnių pasiekimų. Vertinant mokinių pasiekimus, derėtų atsižvelgti į klasės sudėtį (socialinė, etninė ir religinė, vaikai su specialiaisiais poreikiais), poreikių ir pomėgių įvairovę, individualius mokinių sugebėjimus ir pasirengimą. Klasės bendruomenė skatinama kurti ir svarstyti sau tinkamus vertinimo kriterijus ir jų aprašus.

28. Išorinis apibendrinamasis vertinimas. Organizuojami šie mokymosi pasiekimų patikrinimai: pagrindinio ugdymo mokinių pasiekimų patikrinimas (toliau – PUPP), brandos darbas, tarpinis patikrinimas, brandos egzaminas.

28.1. PUPP, vykdomo pagrindinio ugdymo programos baigiamojoje klasėje (10 klasėje ir II gimnazijos klasėje), užduoties struktūra:

28.1.1. visuomeninio ugdymo PUPP užduotis visiems visuomeninio ugdymo dalykams yra bendra. Šioje užduotyje istorijos ir geografijos mokymo(si) turiniui skiriama po 37,5 procentų, o pilietiškumo pagrindų, ekonomikos ir verslumo – po 12,5 procentų užduoties taškų. Dalis užduočių gali būti integralios;

28.1.2. ekonomikos ir verslumo mokymo(si) turinio ir pasiekimų sritys procentais PUPP užduotyje:

Mokymo(si) turinio sritys	Pasiekimų sritys	

	Orientavimasis rinkoje (A)	Asmeninių finansų tvarkymas (B)	Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis (C)	Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas (D)	Globalinių ekonominių procesų supratimas (E)	Užduoties taškai procentais
Orientavimasis rinkoje						2,5
Asmeninių finansų tvarkymas						2,5
Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis						2,5
Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas						2,5
Globalinių ekonominių procesų supratimas						2,5
Iš viso taškų procentais	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	12,5

Pastaba. Lentelėje pateikti skaičiai yra orientaciniai, visoje užduotyje galima iki 5 procentų paklaida.

28.1.3. užduotis rengiama centralizuotai, pateikiama ir atliekama elektroninėje užduoties atlikimo sistemoje. Užduotis rengiama remiantis Programos 10 klasės ir II gimnazijos klasės mokymo(si) turiniu ir pasiekimų lygių požymiais, atsižvelgiant į numatytą PUPP datą (ugdymo procese nenagrinėtas mokymo(si) turinys neįtraukiamas). Užduotį sudaro pasirenkamojo atsakymo ir struktūriniai klausimai. Bent vienas struktūrinių klausimų turi būti skirtas praktinės veiklos ir duomenų interpretavimo pasiekimams patikrinti.

28.2. Mokymosi pagal vidurinio ugdymo programą pasiekimai tikrinami brandos darbu, rengiamu III ar (ir) IV gimnazijos klasėse, tarpiniu patikrinimu, brandos egzaminu.

28.3. Tarpinio patikrinimo, rengiamo pirmaisiais vidurinio ugdymo programos metais, užduoties struktūra:

28.3.1. ekonomikos ir verslumo mokymo(si) turinio ir pasiekimų sritys procentais tarpinio patikrinimo užduotyje:

Mokymo(si) turinio sritys	Pasiekimų sritys					Užduoties taškai procentais
	Orientavimasis rinkoje (A)	Asmeninių finansų tvarkymas (B)	Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis (C)	Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas (D)	Globalinių ekonominių procesų supratimas (E)	
Orientavimasis rinkoje						40
Asmeninių finansų tvarkymas						25
Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis						35
Iš viso taškų procentais	40	25	35	–	–	100

Pastaba. Lentelėje pateikti skaičiai yra orientaciniai, užduotyje galima iki 5 procentų paklaida.

28.3.2. užduotis rengiama centralizuotai, pateikiama ir atliekama elektroninėje užduoties atlikimo sistemoje. Užduotis rengiama remiantis Programos III gimnazijos klasės mokymo(si) turiniu, atsižvelgiant į numatytą tarpinio patikrinimo datą (ugdymo procese nenagrinėtas mokymo(si) turinys neįtraukiamas). Užduotį sudaro pasirenkamojo atsakymo ir struktūriniai klausimai. Bent vienas struktūrinių klausimų turi būti skirtas praktinės veiklos ir duomenų interpretavimo pasiekimams patikrinti.

28.4. Brandos egzamino, vykdomo baigiamojoje vidurinio ugdymo programos klasėje, užduoties struktūra:

28.4.1. ekonomikos ir verslumo mokymo(si) turinio ir pasiekimų sritys procentais brandos egzamino užduotyje:

Mokymo(si) turinio sritys	Pasiekimų sritys					
	Orientavimasis rinkoje (A)	Asmeninių finansų tvarkymas (B)	Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis (C)	Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas (D)	Globalinių ekonominių procesų supratimas (E)	Užduoties taškai procentais
Orientavimasis rinkoje						12
Asmeninių finansų tvarkymas						8
Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis						13
Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas						39
Globalinių ekonominių procesų supratimas						28
Iš viso taškų procentais	12	8	13	39	28	100

Pastaba. Lentelėje pateikti skaičiai yra orientaciniai, užduotyje galima iki 5 procentų paklaida.

28.4.2. brandos egzamino užduotis rengiama ir vertinama centralizuotai. Užduotis rengiama remiantis Programos IV gimnazijos klasės mokymo(si) turiniu. III gimnazijos klasės mokymo(si) turinys į užduotį įtraukiamas tik tiek, kiek būtina užduotims, parengtoms pagal IV gimnazijos klasės mokymo(si) turinį, atlikti. Užduotį sudaro trumpojo ir atvirojo atsakymo klausimai ir struktūriniai klausimai. Bent vienas struktūrinių klausimų turi būti skirtas praktinės veiklos ir duomenų interpretavimo pasiekimams patikrinti.

VII SKYRIUS
MOKINIŲ PASIEKIMŲ LYGIŲ POŽYMIAI PAGAL PASIEKIMŲ SRITIS

29. Lentelėje pateikiami keturių lygių pasiekimų aprašai: slenkstinis, patenkinamas, pagrindinis, aukštesnysis. Pasiekimų lygių požymių lentelėse raidės ir skaičių junginyje (pavyzdžiui, A1.3) raide žymima pasiekimų sritis (A), pirmu skaičiumi (1) nurodomas pasiekimas, o antru skaičiumi (3) – pasiekimų lygis.

30. Pasiekimų lygių požymiai. 10 ir II gimnazijos klasė:

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
1. Orientavimasis rinkoje (A)			
Savais žodžiais apibūdina pagrindines ekonomines sąvokas. Nusako, kas yra ekonominė apytaka ir jos pagrindiniai dalyviai. Išvardina 2–3 pinigų funkcijas (A1.1).	Teisingai apibūdina pagrindines ekonomines sąvokas ir terminus. Išvardija ekonominės apytakos dalyvius ir paaiškina piniginius bei prekinius srautus ekonominėje apytakoje. Išvardija pagrindines pinigų funkcijas (A1.2).	Skiria, lygina ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas, terminus, dėsnius. Paaiškina ekonominės apytakos dalyvių vaidmenį. Nusako išteklių ribotumo problemą. Argumentuotai kalba apie pinigų vaidmenį ekonomikoje (A1.3).	Atpažįsta mikro- ir makroekonomines problemas. Rinkos dalyvių vaidmenį analizuoja darnios plėtros kontekste (A1.4).
Mokytojo arba draugų padedamas, diskutuoja apie paklausos ir pasiūlos dėsnius. Paaiškina, kas yra rinkos pusiausvyra ir ją pavaizduoja grafike (A2.1).	Aiškina rinkos kainos formavimosi mechanizmą, taikydamas paklausos ir pasiūlos dėsnius. Pagal pateiktus duomenis suskaičiuoja rinkos pusiausvyrą (kainą ir kiekį) ir ją interpretuoja grafiškai (A2.2).	Atpažįsta paklausos ir pasiūlos veiksnius ir paaiškina jų kitimo įtaką rinkos pusiausvyrai. Suskaičiuoja vartotojų išlaidas, paklausos ir pasiūlos elastingumo koeficientus (A2.3).	Pateikdamas realių pavyzdžių, analizuoja veiksnius, turinčius įtakos konkrečių prekių ar paslaugų rinkos kainų pokyčiams. Komentuoja paklausos elastingumo kainai poveikį vartotojo išlaidoms (A2.4).
Išvardija rinkos konkurencinės struktūros tipus ir jiems būdingus bruožus (A3.1).	Padedant mokytojui arba draugams, diskutuoja apie konkurencijos naudą vartotojams ir visuomenės gerovei (A3.2).	Išskiria bruožus, naudojamus rinkos struktūrai atpažinti. Atpažįsta mokytojo pateikiamus skirtingos konkurencijos pavyzdžius (A3.3).	Kritiškai vertina rinkos konkurencinės struktūros tipus. Pateikia skirtingos konkurencijos pavyzdžių iš Lietuvos ūkio. Inicijuoja diskusiją klausimui – kodėl konkurencija rinkoje yra svarbi ne tik vartotojams bet ir visai visuomenei (A3.4).
2. Asmeninių finansų tvarkymas (B)			

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
Išvardija pagrindinius gyventojų pajamų ir išlaidų elementus, pagal pateiktus statistinius duomenis padaro ekonomines įžvalgas apie pajamų ir išlaidų kitimo tendencijas (B1.1).	Mokytojo arba draugų padedamas, analizuoja gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą. Apskaičiuoja pajamų ir išlaidų absoliučius ir procentinius pokyčius. Apibūdina finansinę riziką (B1.2).	Naudodamasis pateikta statistine informacija, analizuoja ir apibendrina gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą ir pokyčius laike. Nagrinėja šiuolaikinius asmeninių finansų valdymo įrankius, paaiškina finansinę riziką bei apibūdina jos valdymo būdus (B1.3).	Savarankiškai surenka reikalingą statistinę informaciją apie gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą ir pokyčius laike, ją apibendrina, analizuoja ir pateikia išvadas. Nurodo šiuolaikinių asmeninių finansų valdymo įrankių panašumus ir skirtumus (B1.4).
Apibūdina asmeninio biudžeto sampratą. Iš savo asmeninės patirties pateikia pavyzdžių (B2.1).	Pagal pateiktą pavyzdį sudaro asmeninį biudžetą (savaitės, mėnesio), vertina jo būseną trumpuoju laikotarpiu (B2.2).	Savarankiškai skaičiuoja ir, mokytojui vadovaujant, planuoja savo (savaitės, mėnesio) biudžetą. Apibrėžia galimus konkretaus pasirinkimo padarinius, nusako šių padarinių poveikį ateičiai (B2.3).	Išsikelia asmeninį tikslą ir sudaro alternatyvius biudžetus numatytam tikslui pasiekti, juos tarpusavyje palygina ir argumentuotai pagrindžia savo pasirinkimą. Diskutuoja apie finansinių sprendimų padarinius ilguoju ir trumpuoju laikotarpiu (B2.4).
Paaiškina paprastąsias ir sudėtines palūkanas. Diskutuoja apie galimus taupymo ir investavimo būdus (B3.1).	Pagal pateiktas situacijas suskaičiuoja paprastąsias ir sudėtines palūkanas bei padaro įžvalgas (B3.2).	Paaiškina palūkanų vaidmenį žmonių taupymo ir investavimo sprendimams (B3.3).	Komentuoja palūkanų vaidmenį skolintojams ir besiskolinantiems. Palygina 2–3 taupymo ir investavimo būdus ir argumentuoja jo nuomone geriausią pasirinkimą (B3.4).
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis (C)			
Išvardija pagrindines verslo organizavimo formas, įvardija bent vieną jų privalumą ir trūkumą. Mokytojo arba draugų padedamas aptaria, kokių savybių turi turėti verslininkas (C1.1).	Apibūdina sąvokas – verslumas, verslas. Išvardija pagrindines verslo organizavimo formas, įvardija jų privalumus ir trūkumus. Paaiškina priežastis, skatinančias imtis verslo (C1.2).	Aptaria verslo vaidmenį savo aplinkoje ir paaiškina, kuo svarbus verslumas. Palygina skirtingas verslo organizavimo formas, išskirdamas jų privalumus ir trūkumus. Diskutuoja apie verslo socialinę atsakomybę (C1.3).	Atpažįsta socialinį, socialiai atsakingą, tvarų verslą. Pateikia verslo praktikos pavyzdžių (C1.4).
Mokytojui arba draugams padedant, sugalvoja verslo idėją arba padeda realizuoti kitų	Su komandos draugais modeliuoja (praktiškai) įgyvendina verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir	Dalyvauja kitų (kolegų ar mokytojo) inicijuotose diskusijose apie verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes	Inicijuoja diskusiją apie verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje ir generuoja verslo idėją

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
inicijuotus praktinės veiklos projektus (kuria MMB). Aptaria verslo plano etapus. Išvardija sėkmingo verslininko savybes (C2.1).	likvidavimą. Padedamas mokytojo arba draugų, rengia verslo planą (C2.2).	Lietuvoje. Modeliuoja (praktiškai) įgyvendina verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Parengia verslo planą, apytiksliai įvertindamas būtinas išlaidas, tikėtinas pajamas ir galimas rizikas (C2.3).	darnios (tvarios) plėtros kontekste. Siūlo idėjas ir modeliuoja (praktiškai) įgyvendina verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Analizuoja vadovo (lyderio) indėlį į verslą. Rengia verslo planą, apskaičiuodamas išlaidas, tikėtinas pajamas, lūžio tašką, ir apibrėžia galimas rizikas (C2.4).
Išvardija gamybos ir realizavimo kaštų (sąnaudų) sudedamąsias dalis (C3.1).	Mokytojui arba draugams padedant, suskirsto gamybos ir realizavimo kaštus (sąnaudas) į grupes ir apskaičiuoja juos (C3.2).	Savarankiškai suskirsto gamybos ir realizavimo kaštus (sąnaudas) į grupes, apskaičiuoja juos, įvertindamas galimas išlaidas. Pateikia alternatyvių produktų pavyzdžių (C3.3).	Sugrupuoja, apskaičiuoja ir palygina alternatyvių produktų gamybos ir realizavimo kaštus (sąnaudas). Paaiškina kaip galima sumažinti kaštus (sąnaudas), nebloginant produktų kokybės (C3.4).
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas (D)			
Paaiškina, kas yra valstybės biudžetas, kaip formuojamos biudžeto pajamos ir kam skiriamos biudžeto išlaidos. Pagal pateiktus duomenis nustato valstybės biudžeto būklę (D1.1).	Pademonstruoja bendrą supratimą apie valstybės biudžeto struktūrą, pajamų šaltinius ir išlaidų elementus. Pagal pateiktus duomenis apskaičiuoja valstybės biudžeto (pajamų ir išlaidų) struktūrą (D1.2).	Pagal pateiktus duomenis apskaičiuoja valstybės biudžeto (pajamų ir išlaidų) struktūrą, ir, mokytojui arba draugams padedant, suformuluoja išvadas. Diskutuoja apie Lietuvos biudžeto pajamų ir išlaidų struktūrą, biudžeto būklę (D1.3).	Analizuoja valstybės biudžeto struktūrą, apskaičiuodamas pajamų ir išlaidų elementų lyginamąsias dalis, ir pateikia savo įžvalgas apie įvairių laikotarpių Lietuvos biudžeto pokyčius. Komentuoja valstybės biudžeto deficito ar pertekliaus priežastis (D1.4).
Pademonstruoja bendrą supratimą apie ekonominius ciklus, apibūdina ekonominę situaciją atspindinčius rodiklius (D2.1).	Analizuoja makroekonominius rodiklius pagal pateiktus statistinius duomenis ir, padedant mokytojui arba draugams, pateikia išvadas (D2.2).	Su mokytojo arba draugų pagalba surenka reikalingus Lietuvos ekonomikos statistinius duomenis, pateikia juos lentelių ir grafikų forma, atlieka jų analizę ir pateikia išvadas (D2.3).	Savarankiškai surenka Lietuvos ekonomikos statistinius duomenis, sistemina juos lentelių ir grafikų forma ir analizuoja. Apskaičiuoja ekonominių rodiklių santykinius pokyčius ir pateikia argumentuotas išvadas (D2.4).

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
Pademonstruoja bendras žinias apie ekonominius ciklus (D3.1).	Paaiškina valstybės ekonominės politikos esmę (D3.2).	Dalyvauja mokytojo inicijuotose diskusijose apie fiskalinės politikos taikymą esant skirtingam ekonominiam ciklui (D3.3).	Komentuoja, kaip valstybė per mokesčius ir išlaidas gali reguliuoti ekonomiką (D3.4.).
5. Globalinių ekonominių procesų supratimas (E)			
Išvardija procesus, vykstančius atviroje ekonomikoje. Mokytojui arba draugams padedant, komentuoja tarptautinės prekybos naudą (E1.1).	Komentuoja uždaros ir atviros ekonomikos skirtumus. Apibūdina laisvąją tarptautinę prekybą ir tarptautinės prekybos suvaržymo priemones (E1.2).	Nurodo atviros ekonomikos dedamąsias ir teikiamus privalumus bei keliamus pavojus nacionalinei ekonomikai. Dalyvauja diskusijose apie globalizacijos proceso apraiškas, teikiamus privalumus ir keliamus pavojus (E1.3).	Komentuoja laisvosios prekybos teikiamą naudą ir galimus pavojus nacionalinei ekonomikai. Pateikdamas pavyzdžių, aiškina tarptautinės prekybos politikos priemones ir pasekmes vartotojams, verslui ir nacionalinei ekonomikai (E1.4).
Mokytojui arba draugams padedant, nusako globalizacijos proceso esmę, teikiamus privalumus ir pavojus (E2.1).	Analizuoja pateiktus globalizacijos procesų pavyzdžius ir mokytojo arba draugų padedamas padaro išvadas (E2.2).	Dalyvauja diskusijose apie globalizacijos proceso apraiškas, teikiamus privalumus ir keliamus pavojus. Padedamas mokytojo arba draugų, pateikia realių situacijų pavyzdžių (E2.3).	Aktyviai diskutuoja apie globalizacijos proceso apraiškas, teikiamus privalumus ir keliamus pavojus šalies ekonomikai, politikai, kultūrai. Savarankiškai pateikia realių situacijų pavyzdžių (E2.4).
Išvardija pagrindines tarptautines organizacijas, kuriose dalyvauja Lietuva (E3.1).	Demonstruoja bendrą supratimą apie tarptautines organizacijas, kuriose dalyvauja Lietuva, ir Europos Sąjungos bendrąją politiką (E3.2).	Mokytojui arba draugams padedant, surenka informaciją apie Lietuvos dalyvavimą tarptautinėse organizacijose, diskutuoja apie dalyvavimo jose naudą (E3.3).	Savarankiškai surenka informaciją apie Lietuvos dalyvavimą tarptautinėse organizacijose, inicijuoja diskusiją apie dalyvavimo naudą. Paaiškina, kokias galimybes ES teikia jaunimui ir verslui (E3.4).

31. Pasiekimų lygių požymiai. III – IV gimnazijos klasės:

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
1. Orientavimasis rinkoje (A)			
Demonstruoja bendrą supratimą apie	Diskutuoja apie pasirinkimo svarbą	Aptaria atskirų rinkos dalyvių	Vertina rinkos dalyvių elgseną ir

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
ekonomikos žinių taikymą mokytojo pateiktose situacijose (A1.1).	išteklių ribotumo sąlygomis. Paaiškina rinkos dalyvių – namų ūkių, verslo ir valstybės – vaidmenį ekonominėje apytakoje (A1.2).	(gamintojų, namų ūkių, bankų, profesinių sąjungų) elgseną ir pinigų vaidmenį ekonomikoje (A1.3).	teikia argumentuotas išvadas (pastabas). Analizuoja pinigų paklausą ir pasiūlą bei jų įtaką kainų lygiui (A1.4).
Paaiškina rinkos kainos formavimosi mechanizmą ir paklausos ar pasiūlos pokyčių įtaką prekės ar paslaugos kainai. Apibrėžia tvarumo sampratą gamyboje ir vartojime (A2.1).	Apibūdina veiksnius, turinčius įtakos paklausos ir pasiūlos kitimui. Įvardija 2–3 paklausos ir pasiūlos veiksnius konkrečios prekės ar paslaugos atveju. Panaudodamas įvairią informaciją, nusako tvarios gamybos ir tvaraus vartojimo svarbą visuomenei (A2.2).	Analizuodamas realią ekonominę situaciją, vertina prekių, paslaugų ir išteklių kainų pokyčių priežastis. Diskutuoja apie tvarios gamybos ir tvaraus vartojimo svarbą visuomenei (A2.3).	Identifikuoja kainų pokyčių priežastis ir paaiškina jų poveikį ekonomikai (gamintojų, vartotojų požiūriu). Identifikuoja, analizuoja ir vertina tvarios gamybos ir tvaraus vartojimo svarbą visuomenei (A2.4).
Išvardija rinkos konkurencinės struktūros tipus ir paaiškina pagrindinius jų bruožus (A3.1).	Palygina skirtingas rinkos konkurencines struktūras ir komentuoja jų veiklos pasekmes rinkai (A3.2).	Vertina skirtingos konkurencijos rinkų poveikį gamintojams ir vartotojams ir pateikia pavyzdžių iš Lietuvos ūkio (A3.3).	Atpažįsta realiame gyvenime skirtingos konkurencijos rinkas ir analizuoja jų priežastis ir pasekmes. Diskutuoja apie sąžiningos konkurencijos naudą visiems rinkos dalyviams (A3.4).
2. Asmeninių finansų tvarkymas (B)			
Pagal pateiktą statistinę informaciją analizuoja gyventojų (namų ūkių) pajamų ir išlaidų struktūrą (B1.1).	Diskutuoja apie šiuolaikinius asmeninių finansų įrankius, finansinę riziką ir poveikį namų ūkių pajamoms (B1.2).	Analizuodamas mokytojo pateiktą statistinę informaciją apie Lietuvos gyventojų (namų ūkių) pajamas ir išlaidas, vertina jų struktūrą, išryškina tendencijas ir pateikia įžvalgas (B1.3).	Analizuodamas savarankiškai surinktą statistinę informaciją (ne mažiau kaip 5 metų) apie Lietuvos gyventojų (namų ūkių) pajamas ir išlaidas, vertina jų struktūrą, kitimo tendencijas ir pateikia argumentuotas įžvalgas. Komentuoja finansinės rizikos poveikį namų ūkių pajamoms (B1.4).
Išvardija 3–4 šiuolaikinius taupymo ir investavimo produktus. Sudaro	Palygina skirtingų finansinių institucijų gyventojams (namų	Analizuoja dabartines ir planuoja savo ateities pajamas, turto pokyčius, savo	Komentuoja skirtingų finansinių institucijų gyventojams (namų

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
savo asmeninį (ar šeimos) biudžetą (ne mažiau kaip 2 mėn.) ir numato finansinį tikslą (B2.1).	ūkiams) siūlomus taupymo ir investavimo produktus ir paaiškina jų poveikį namų ūkių biudžetams (B2.2).	būsimą pensiją. Apibūdina būdus ir kelius, kaip siekti finansinės nepriklausomybės (B2.3).	ūkiams) siūlomus taupymo ir investavimo produktus. Kritiškai vertina psichologinių savybių įtaką asmens finansinei elgsenai (B2.4).
Išvardija 3–4 kapitalo kaupimo instrumentus. Pademonstruoja gebėjimą naudotis pasirinktais asmeninių finansų valdymo įrankiais (B3.1).	Palygina įvairių formų kapitalo kaupimo instrumentus ir paaiškina psichologinių savybių įtaką žmonių priimamiems finansiniams sprendimams. Atlieka ekonomines – finansines užduotis (B3.2).	Argumentuotai komentuoja palūkanų vaidmenį skolintojams ir besiskolinantiems. Apibūdina pagrindinius kapitalo kaupimo instrumentus ir pagrindžia jų poreikius geriausiai atitinkantį variantą (B3.3).	Analizuoja infliacijos įtaką taupymo ir skolinimosi sprendimams. Palygina gyvybės draudimo, savanoriško pensijų kaupimo alternatyvas ir padaro įžvalgas (B3.4).
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis (C)			
Išvardija verslo organizavimo formas ir nurodo jų privalumus ir trūkumus (C1.1).	Paaiškina valstybės ir verslo interesų dermę. Pateikia skirtingų verslo organizavimo formų realius pavyzdžius (C1.2).	Komentuoja valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą. Analizuoja vadovo indėlį į verslą. Išsirenka geriausią verslo organizavimo alternatyvą (C1.3).	Apibūdina planavimo, veiklos organizavimo ir kontrolės svarbą vadovaujant įmonei. Argumentuodamas išskiria prioritetus rinkdamasis verslo organizavimo formą (C1.4).
Komentuoja verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje ir verslo vystymosi tendencijas (C2.1).	Paaiškina darnios (tvarios) plėtros sampratą. Apibūdina 2–3 skirtingus verslo modelius (socialinį, socialiai atsakingą, inovatyvų ir pan.) (C2.2).	Komentuoja mokslinių tyrimų, socialinių bei technologinių inovacijų svarbą verslui. Modeliuoja (praktiškai) įgyvendina verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą (C2.3).	Komentuoja verslo ir visuomenės interesų sąsajas. Apibūdina lobizmo privalumus ir trūkumus, atpažįsta korupcijos apraiškas. Siūlo idėjas ir modeliuoja (praktiškai) įgyvendina atsakingo verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą (C2.4).
Suskaičiuoja įmonės gamybos ir realizavimo kaštus pagal pateiktas užduotis (C3.1).	Grafiškai interpretuoja įmonės gamybos kaštus trumpuoju ir ilguoju laikotarpiu (C3.2).	Įvertina savo kuriamos įmonės ar produkto kaštus ir gautinas pajamas (C3.3).	Taikydamas kelis (2–3) verslo scenarijus, suskaičiuoja lūžio tašką ir gautiną pelną (C3.4).
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas (D)			

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
Analizuoja valstybės biudžeto struktūrą, pateikia savo įžvalgas, skiria valstybės biudžeto deficitą nuo valstybės skolos (D1.1).	Lygina pateiktą statistinę informaciją apie skirtingo laikotarpio Lietuvos ir kitų 2–3 šalių valstybės biudžetus ir suformuluoja išvadas (D1.2).	Analizuoja ir vertina šalies valdžios sprendimus dėl biudžeto pajamų ir išlaidų (D1.3).	Paaiškina biudžeto deficito mažinimo būdus bei didėjančio deficito grėsmę šalies ekonomikos stabilumui (D1.4).
Apibūdina pagrindinius makroekonominius rodiklius ir jų kitimo tendencijas susieja su ekonominiais svyravimais (D2.1).	Analizuoja pateiktus Lietuvos ir kitų (2–3) šalių makroekonominius rodiklius, juos sistemina lentelių ir (ar) grafikų forma, lygina ir generuoja išvadas (D2.2).	Savarankiškai surenka statistinius duomenis apie Lietuvos ir pasirinktų kitų 2–3 šalių ekonomiką, susistemina juos, analizuoja, lygina, apskaičiuoja ekonominių rodiklių pokyčius ir generuoja išvadas (D2.3).	Demonstruoja savo požiūrį į tai, kiek oficiali statistinė informacija atspindi realią ekonominę situaciją šalyje. Aptaria šešėlinės ekonomikos įtaką šalies ekonomikai (D2.4).
Paaiškina ekonominius svyravimus ir nusako jų priežastis ir pasekmes (D3.1).	Paaiškina ekonominių ciklų ir valstybės ekonominės politikos sąsajas (D3.2).	Paaiškina fiskalinės ir monetarinės politikos priemones, jų poveikį šalies ekonominiam augimui (D3.3).	Diskutuoja apie valstybės fiskalinės ir monetarinės politikos pasekmes ekonomikai (D3.4).
5. Globalinių ekonominių procesų supratimas (E)			
Paaiškina tarptautinės prekybos ribojimo priemones bei tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius. Pagal pateiktus duomenis atlieka Lietuvos tarptautinės prekybos analizę ir įžvelgia tendencijas (E1.1).	Paaiškina tarptautinės prekybos naudą ir keliamus pavojus. Pagal pateiktus duomenis atlieka 2–3 užsienio šalių tarptautinės prekybos analizę (E1.2).	Komentuoja tarptautinės prekybos poveikį nacionalinei ekonomikai. Savarankiškai renka ir analizuoja Lietuvos užsienio prekybos duomenis, juos apibendrina, įžvelgia tendencijas ir paaiškina galimas pasekmes (E1.3).	Analizuoja mokėjimų balansą ir valiutos kurso svyravimų pasekmes. Diskutuoja, kaip, didėjant tarptautinei tarpusavio priklausomybei, vienos šalies ekonomikos sąlygos ir politiniai sprendimai veikia kitų šalių ekonomikos sąlygas ir politiką (E1.4).
Paaiškina užsienio investicijų formas ir jų teikiamą naudą kilmės šaliai ir priimančiai šaliai (E2.1).	Pagal pateiktus duomenis analizuoja užsienio investicijų ir tarptautinių įmonių veiklą Lietuvoje ir generuoja išvadas (E2.2).	Surenka informaciją apie užsienio investicijas, tarptautinių įmonių vertės kūrimo grandinę ir darbo jėgos migraciją, analizuoja, ją susistemina ir vertina (E2.3).	Diskutuoja apie tarptautinių įmonių plėtros poveikį atskirų šalių rinkoms. Komentuoja ekonominės globalizacijos teigiamas ir neigiamas pasekmes mažos šalies ekonomikai (E2.4).

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
Komentuoja, kokias galimybes ES teikia jaunimui ir verslui. Planuoja savo karjerą, atitinkančią pomėgius, gebėjimus ir darbo rinkos poreikius (E3.1).	Apibrėžia pagrindinių tarptautinių institucijų veiklos pagrindines kryptis. Apibūdina klimato kaitos ekonomines pasekmes (E3.2).	Analizuoja tarptautinių institucijų veiklą ir Lietuvos dalyvavimo jose naudą ir įsipareigojimus, inicijuoja diskusiją apie dalyvavimo naudą (E3.3).	Analizuoja ES sanglaudos politiką, jos teikiamas galimybes verslui, viešajam sektoriui ir jaunimui. Planuoja savo karjerą, diskutuoja apie globalines problemas, jų sprendimo būdus ir poveikį šalies ekonomikai (E3.4).

_____